

ran, Gottwald'ın tutumunu protesto için istifa eden komünist olmayan on iki bakanın yerine komünistlere yakın olanların tayin edilmesiyle iyice büyüdü ve gelişmeler sonunda ülke tamamen Sovyetler Birliği'ne yaklaştı. Dışişleri bakanı Tomaş Masaryk'in oğlu Jan Masaryk'in intiharı (10 Mart 1948) ve Beneş'in istifa etmesi komünistlerin ülke yönetimine hâkim olmalarına yol açtı ve böylece 1948'de Çekoslovakya'da çoğulcu demokrasi son bulmuş oldu. 1948-1960 arası halk demokrasisi dönemidir. Bu yıllarda Batı'ya iyice kapanan ülkede Sovyetler Birliği'yle ilişkiler geliştirildi ve Sovyet anayasası örnek alınarak yeni bir anayasa yapıldı. Dine ve din adamlarına karşı kampanya açan yönetim manastırları ve kiliseleri kapatarak mallarına el koydu ve din işlerini devletin denetimi altına aldı (1949). Milliyetçilerle liberaller tasfiye edilerek en ağır şekilde cezalandırıldılar; topraklar ve ekonomik işletmeler devletleştirildi. Uygulanan ekonomi politikasını protesto için 1953 yılında Plzen'de işçiler ayaklandılarsa da yönetim bu ayaklanmayı Sovyetler'in desteğiyle sert bir şekilde bastırdı. 1960'ta iyice durgunlaşan ekonomi sebebiyle huzursuzluk giderek arttı ve özellikle öğrencilerle aydınlar arasında yönetime karşı hareketler yaygınlaşmaya başladı. Temmuz 1960'ta yapılan yeni bir anayasa ile devletin adı Çekoslovak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak değiştirildi ve Slovak hükümeti dağıtılarak bütün iktidar Prag'da toplandı. 5 Ocak 1968'de Çekoslovak Komünist Partisi birinci sekreterliğine getirilen Aleksander Dubçek'in (ö. 1992) daha yumuşak bir sosyalizm uygulamak istemesi ve bazı alanlarda reform yapmanın gerekli olduğunu savunması Sovyetler'in silahlı müdahaleleriyle sonuçlandı (21 Ağustos 1968). Varşova Paktı'na bağlı Sovyetler Birliği, Polonya, Doğu Almanya, Bulgaristan ve Macaristan kuvvetleri tarafından işgal edilen Çekoslovakya'nın yöneticileri Moskova'ya götürülerek hazırlanan bir antlaşma kendilerine zorla imzalatıldı. Bu antlaşmayla Ocak ayında başlayan "Prag baharı" acı şekilde sona ermiş oldu. Hemen arkasından Dubçek ve arkadaşları reformlardan vazgeçmek zorunda kalmış olmalarına rağmen yönetimden tasfiye edildiler ve iktidar tutucuların eline geçti. 1 Ocak 1969'da Çekoslovakya'nın siyasî yapısı federal hale getirildi. Buna göre ülke Çek ve Slovak cumhuriyetlerine bölündü; beş yıl sü-

reyle görev yapacak olan cumhurbaşkanını seçme yetkisi, 200 üyeli bir halk meclisiyle federe cumhuriyetlerin yirmişer üye ile temsil edildikleri bir millî meclisten oluşan federal meclise verildi. Mayıs 1970'te Sovyetler'le yirmi yıllık bir iş birliği antlaşmasının imzalanmasından sonra tasfiye kampanyası daha da hızlandırıldı. Parti birinci sekreterliğine ve devlet başkanlığına getirilen Gustav Husak 1989'a kadar bu görevde kaldı.

1989 yılında diğer Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Çekoslovakya'da da köklü bir siyasî dönüşüm meydana geldi ve 17 Kasım - 31 Aralık arasında gelişen değişiklikler sonunda komünist rejim devrilererek yerine çoğulcu demokrasi getirildi. Bu büyük siyasî değişimin meydana gelmesinde, 1988'de had safhaya ulaşan ekonomik sıkıntılar, tüketim mallarının yokluğu ve kalkınma hızındaki gerileme ile özellikle reform yanlısı gösterilerde bulunan gençler ve aydınlar önemli rol oynadılar. Aynı yıl, 1968 Sovyet işgalinin yirminci yıl dönümü tam bir siyasî protestoya dönüştü. Şubat 1989'da ise ünlü oyun yazarı Vaclav Havel'in tutuklanması geniş yankılara yol açtı ve Havel ancak protestolar karşısında Mayıs ayında serbest bırakıldı. Ayrıca Prag başpiskoposu da baskılara karşı çıktı. Yurttaşlar Forumu adıyla oluşan karşıt görüşlüler koalisyonu ortaya çıkan muhalefeti ve talepleri yönlendirdi ve sonuçta yoğun gösteriler karşısında direnemeyen yönetim istifa etmek zorunda kaldı. Yirmi yıl önceki reformcu lider Dubçek, muhalefetin desteğiyle 28 Aralık 1989'da oy birliğiyle meclis başkanlığına seçilirken Havel de cumhurbaşkanlığına getirildi; hemen arkasından ise Komünist Parti'nin öncü rolüne son verilerek çok partili hayata geçildi ve çoğunluğunu komünist olmayan bakanların oluşturduğu bir hükümet kuruldu. 1991'den itibaren ülkede ekonomik ve siyasî alanda önemli meseleler ortaya çıktı. Devletin mülkiyetindeki ekonomik kuruluşların özelleştirilmesinin sebep olduğu ekonomik karışıklıkların yanında Slovaklar'ın federasyondan ayrılma yönündeki faaliyetleri 1992'deki seçimlerden sonra hızlandı. Çek ve Slovak liderler arasında yapılan görüşmelerde federasyonu dağıtma kararı alındı ve konuyla ilgili bir plan yürürlüğe kondu. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı V. Havel görevinden istifa etti. Çekoslovakya'nın bölünmesi, 1 Ocak 1993 tari-

hinde tamamlandı ve bu tarihte başşehri Prag olan Çek Cumhuriyeti ile başşehri Bratislava olan Slovakya Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilân edildi. Her iki devlet de Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'na üye olarak kabul edildiler.

BİBLİYOGRAFYA :

Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1980*, Ankara 1983, s. 563-569; Oral Sander, *Siyasî Tarih: Birinci Dünya Savaşının Sonundan 1980'e Kadar*, Ankara 1989, s. 194-196; *Doğu Avrupa Dosyası* (haz. Ragıp Zarakolu), İstanbul 1990, s. 343-378; "Aleksander Dubçek", *Çağdaş Liderler Ansiklopedisi*, İstanbul 1986, II, 565-590; "Tomaş Masaryk", a.e., V, 1395-1416.

DAVUT DURSUN

III. OSMANLI-ÇEK MÜNASEBETLERİ

Çekoslovakya'yı meydana getiren toprakların tarihi oldukça eskiye iner. Kelt asıllı Boiler ve Germen asıllı Markomaniler'den sonra ülke V-VII. yüzyıllarda Slav akınlarına uğradı. VI. yüzyılda Orta Avrupa'ya gelen Avarlar 568'den sonra bugünkü Slovakya'nın güneyine yerleştiler. Slavlar'ın bir kolu olduğu belirtilen Çekler ise IX. yüzyıldan itibaren bu bölgelere hâkim oldular. Burada kurulan Bohemya Prensiği Hristiyanlığın da tesiriyle dış dünyaya açıldı ve aynı zamanda karışıklıklarla dolu bir döneme girdi. Daha sonra doğuda Moravya, kuzeyde ise Silezya ve Galiciya'ya doğru genişlemeye başladı. Ancak X. yüzyılda tekrar karışıklıklar içine düştü. Bu bölgeler hakkında İslâm kaynaklarına akseden ilk kayıtlar da bu dönemlere rastlar. IX. yüzyıl sonlarından itibaren İslâm coğrafyacılarının eserlerinde yer alan anonim kayıtlarda, bugünkü Çekoslovakya topraklarında kurulmuş ilk devlet olan Büyük Moravya Devleti (830-907) ve idarecisinin adı zikredilir. Muhtemelen bir Slav köleden istifade eden Mes'ûdî ise Orta Avrupa hakkında oldukça doğru ve ayrıntılı bilgiler vererek Slav kabilelerinden ve onların idarecilerinden bahsederken Çek kabilelerinden biri olan Dulaba (Dublebs) hâkiminin ismini Vencslav (Bohemya Prensi Wenceslaus, 926-935) şeklinde kaydeder. İslâm coğrafyacılarından Ebû Ubeyd el-Bekrî de X. yüzyılın ikinci yarısında bu bölgeleri gezen İbrâhim b. Ya'kûb adlı bir seyyahın naklen, Bohemya Prensiği'nin sınırlarının genişlemesinde önemli rol oynayan I. Boleslav'ı (935-967) Prag (Frag), Bohemya (Buyama) ve Krakova hâkimi olarak gösterir ve buralarda yaşayan insanların gelenekleri, yaşayışları, ekonomik ve sosyal durumları ile ticaret hayatı hakkında bilgiler

ÇEKOSLOVAKYA

verir. Ayrıca burada Prag hakkında yer alan açıklamalar Çek tarihine dair en eski ve değerli bilgileri teşkil eder. X. yüzyıldan sonra Orta Avrupa'ya dair Arap coğrafyacılarının verdikleri bilgiler karışık ve hatalıdır. Nisbeten İdrîsî bu bölge hakkında daha doğru mâlumat verirse de Bohemya'yı iki ayrı yerde gösterir. İdrîsî ayrıca Slovakya'daki bazı şehir ve kasabaların isimlerini nakleder, bunlar hakkında kısa bilgiler verir.

X. yüzyıldan itibaren irili ufaklı Peçenek gruplarının Kumanlar'ın baskısı ile Macar Krallığı'na sığınmaları sonucu Slovakya'da Peçenek iskân kolonileri oluşmaya başladı. Bunun ardından XI. yüzyılın sonlarından itibaren bu defa Kumanlar büyük gruplar halinde Macar topraklarına geldiler ve bunların bir kısmı Slovakya'nın güney bölgelerinde dağınık bir halde yerleştirildiler. Öte yandan XI. yüzyılda Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun nüfuzu altına giren Bohemya Prensiği'nin zamanla imparatorluk içindeki önemi artmaya başlamıştı. Hatta bazı imparatorlar aynı zamanda Bohemya kralı olarak da taç giymişlerdi. 1212'de imparatorluğa karşı yükümlülükleri azaltılan Bohemya Krallığı giderek topraklarını genişlettiyse de daha sonra iç karışıklıklar ve dış baskılar yüzünden küçüldü. IV. Karl adıyla Roma-Germen imparatoru olan Karel (Vaclav) Bohemya krallığını da üstlendi (1346) ve bu dönemde Prag önemli bir kültür merkezi haline geldi. 1415'te dinî reformcu ve Prag Üniversitesi profesörlerinden Hus'un yakılarak öldürülmesi Çekler'in millî hislerini kuvvetlendirdi ve birçok ayaklanma başgösterdi. Orta Avrupa'ya doğru ilerleyen Osmanlılar'ın Macarlar'la karşı karşıya gelmesi ve Çekler'in de Macar orduları safında yer aldığı Moğaç Savaşı'nda (1526) onları yenmesi, Çek-Osmanlı münasebetlerinin bir bakıma başlangıcını teşkil etti. Ancak bundan önce Çekler Osmanlılar'a karşı girişilen askerî harekâtlara da katılmışlardı. Nitekim bazı Çek ve Slovak asilzadeleri 1396'da Niğbolu'da Haçlı kuvvetleri yanında Osmanlılar'a karşı savaşa katılmışlar, bunların bazıları da esir düşmüştü. Balkanlar'da ise Çek ücretli askerleri ilk defa Semendire Savaşı'nda (1437) Sırp kuvvetlerinin yanında yer almış, hatta bu savaşta esir düşen bazı Türk askerlerini memleketlerine götürmüşlerdi. Çek askerleri 1443'ten itibaren Macarlar'ın safında hemen her mücadeleye katıldılar. Pek çok Slovak asilzadesi-

nin esir düştüğü Varna Savaşı'na (1444) katıldıkları gibi II. Kosova Savaşı'nda da (1448) Macar orduları safında mücadele ettiler. Âşıkpaşazâde ve Neşrî gibi ilk Osmanlı kaynaklarında II. Kosova Savaşı'nda esir düşen Çek banının II. Murad ile karşılıklı konuşmalarına ve idamına yer verilmiş, ayrıca Âşıkpaşazâde, Çek banının da aralarında bulunduğu Macar müttefiklerinden "Üngürüs vilâyetlerinin ulu padişahları" şeklinde söz etmiştir.

Mohaç Savaşı'nda Macar ve Bohemya kralı unvanını taşıyan II. Lajos'un savaş meydanında ölümü üzerine Avusturya arsidükü Ferdinand, veraset hakkını iddia ederek Macaristan'ın bir kısmını ve Bohemya Krallığı'nı ele geçirdi. Gerek bu hadiseler gerekse daha önceki mücadeleler dolayısıyla Osmanlı kaynaklarında Çek adı "Çeh" veya "Çih" şeklinde Bohemya için kullanılmaya başlandı. Hatta Ferdinand "Alaman ve Çih kralı", bazan da sadece "Çih kralı" unvanıyla belirtildi (Celâlzâde, vr. 341^a, 412^a). Çekler, Osmanlılar'ın 1529 Viyana Kuşatması sırasında Ernest von Brandenstein idaresinde şehri savunan kuvvetler arasında yer aldıkları gibi 1537'de Bosna sınırlarında Osijek / Vertizo mevkiinde ağır bir yenilgiye uğratılan General Katzianer kumandasındaki kuvvetlerin de bir kısmını teşkil ettiler. 1541'de Budin'i zaptederek eyalet haline getiren Osmanlılar'ın bundan sonraki hedefleri Ferdinand'ın elinde kalan eski Macar toprakları oldu. Kuzeye doğru ilerlemeye başlayan Osmanlılar, bugünkü Slovakya topraklarının güney kısımlarında hâkimiyet kurdular. Estergon (1543) ve Novigrad (1544) kalelerinin alınmasından sonra ilk defa Güney Slovakya'da Tuna nehrinin sol kıyılarına yerleşmeye başladılar. Burada bugün Stúrovo adlı kasabanın bulunduğu yerde bir küçük kale (palanka) yapılarak Ciğerdelen Parkanı adını verdiler. Bu stratejik mevki daha sonra genişleyecek olan Osmanlı fetihleri için bir başlangıç noktasını oluşturdu.

1552-1554'te Kuzey Macaristan'da ele geçirilen kalelerin ardından Doğu Slovakya'da Sečen (Szécsény), Shay, Gyarmat ve Filek (Filakovo) zaptedildi. Alınan yerler sancak haline getirildi ve Güney Slovakya'da Estergon sancağında 400, Novigrad sancağında 187, Filek'te 270 kadar varoş, köy ve mezraa bu idarî birimin içinde yer aldı. Bunlar arasında Rima Sonbot, daha sonra ele geçirilen Rojna (Rožňava), Yoşva (Jelšava), Lučenice (Lučenec), Tisofça (Tisovec), Çetnek (Stit-

nik), Sebelib (Sebéchleby) ve Şarlo da (Tekovske Sarluhy) bulunuyordu. Rima Sonbot yakınındaki Sobotka veya Sobotuşka Kalesi'nde de kuvvetli bir Osmanlı askerî garnizonu yerleşmişti. Ayrıca İstolni Belgrad Beyi Kara Ali Bey, 1575'te Kekko (Modry Kameň), Divin (Divín) ve Somoska kalelerini zaptetti. Bu sınır bölgesi sürekli mücadelelere sahne oldu, Osmanlı akıncıları ve Kırım Tatarları zaman zaman Moravya içlerine kadar uzanan akınlar yaptılar.

1593'te başlayan Osmanlı-Avusturya savaşlarında da bu bölge stratejik önemini korudu. Savaşın başlarında bu toprakların büyük kısmı (Filek ve Sečen 1593; Novigrad 1594; Estergon 1595-1605) Osmanlılar'ın elinden çıktı. Selânikî, 1596 senesi başlarında Avusturya ordularının Prag ve Pojon'da (Bratislava) toplandığına dair haberler alındığını zikreder (s. 556, 580). Ancak Eğri seferinin ardından, elden çıkan bir kısım yerler yeniden Osmanlı hâkimiyetine girdi. 1599'da Güney Çekoslovakya'da Uyvar (Nove Zamky, Neuhäusel, Ersekujvar) önlerine kadar ilerleyen Osmanlılar burayı ancak altmış yıl sonra ele geçirebildiler. 1663-1664'te Habsburglar'a karşı harekete geçen Vezîriâzam Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa Uyvar'ı aldıktan sonra Nitra, Levice ve yöredeki birçok küçük kaleyi zaptetti. 10 Ağustos 1664'teki Vasvar Antlaşması ile de Uyvar'ın Osmanlı hâkimiyetinde olduğu tasdik edildi. Osmanlılar burada Uyvar eyaletini kurdular ve yeni eyaletin tahririni yaptılar. Bu sayım sonucu bölgede 768 kadar köy tesbit edildi. Eyalet ise yedi nahiyeye bölünmüş olup bu nahiyeler Narhid, Komaran, Barş, Hont, Nitra, Zabokrek (Jabokrek) ve Sel-le idi. Ayrıca fethedilen bu bölgenin bir kısmı Ahmed Paşa'ya mülk olarak verilmiş, o da bunu vakıf haline getirmişti. Bu vakfı Komyat ve Şuran kasabaları ile bunlara bağlı köyler oluşturunuyordu.

Slovakya'daki Osmanlı idaresi 1685'e kadar sürdü. 1660-1666 yıllarında burada bulunan Evliya Çelebi, Uyvar ve civar kalelerin fethine şahit olduğu gibi bu bölgedeki Uyvar (*Seyahatnâme*, VI, 304-346, 379-387), Pojon (*a.g.e.*, VII, 337-339), Komaran (*a.g.e.*, VI, 346-353; VII, 207-209), Filek (*a.g.e.*, VII, 185-187), Galgofça (Hlohovec, *a.g.e.*, VII, 342-343), Şuran (Šurany, *a.g.e.*, VI, 353-355; VII, 344) ve Nitra (*a.g.e.*, VI, 355-364) gibi şehirler hakkında da bilgiler verir ve Ciğerdelen Kalesi'nin, Estergon'un fethinden sonra Kanûnî tarafından Uyvar taraflarındaki 700

köyün itaati için stratejik bir üs olarak kurulduğunu yazar (a.g.e., VI, 278-281).

Slovakya'da yaklaşık 140 yıl süren Osmanlı hâkimiyeti bölge halkı tarafından Habsburglar'a nisbetle daima tercih edilmiş, Osmanlı adalet ve idare sisteminin uygulanmasıyla ilgili belgeler bu durumu çok açık bir şekilde ortaya koymuştur. Osmanlı dönemine ait belgeler koleksiyonu bugün Çekoslovakya'nın bazı şehirlerinde mevcut olup bunların bir kısmı da neşredilmiştir. Belgelerin en fazla bulunduğu yer, önemli bir ticarî merkez olup 1554-1593 ve 1596-1686 yıllarında Osmanlı idaresi altında kalmış Rimavska Sobota'dır ve burada ikinci döneme ait 255 vesika yer alır. Ayrıca Roznava, Jelsava, Banska Bystrica gibi şehirlerin arşivlerinde de bazı belgeler saklıdır.

IV. İSLÂMİYAT ve ŞARKİYAT ÇALIŞMALARI

Çek ve Slovak kültür hayatında İslâmiyet ve şarkiyatla ilgili çalışmaların önemli bir yeri vardır. Çek Krallığı'nda bu sahaya ile ilgili çalışmalar Ortaçağ'lara kadar iner. İslâmiyet hakkında bilgi veren eserlerden birisi, XIV. yüzyıl başlarında Çek din adamı ve doktoru Zdislav Agregator tarafından kaleme alınmıştır. Bunun ardından 1498'de Batı Bohemya'da Plzeň'de Çekçe başlık taşıyan ve Hz. Muhammed'in hayatını konu alan bir başka eser (*Ziwot Machometa*) daha yayımlandı. Yine Protestan asilzadelere olup bir süre İstanbul'da yaşayan Vaclav Budovec'in *Anti al-Koran* (1614) adlı eseri de İslâmiyet'in ternel görüşleriyle ilgili bilgileri ve Hz. Muhammed'in hayatını ihtiva etmektedir. Bu faaliyetlerin yanı sıra bazı Çek seyyahlar Doğu'ya yaptıkları seyahatlerle ilgili intibalarını kaleme almışlardır. İlk Bohemyalı seyyah, aynı zamanda bir tüccar olan Martin Kabatnik olup 1491-1492'de İstanbul, Şam, Kudüs ve Kahire'ye gitmiş ve bu şehirler hakkında değerli bilgiler vermiştir. Diğer seyyahlar arasında, 1493'te Kudüs'e giden Çek asilzadesi Jan Hasis-tejnsky ile 1563'te Filistin'e seyahat eden matematikçi Oldrich Prefat zikredilebilir. Öte yandan 1608'de Kudüs ve Mısır'a giden Krystof Harant'ın izlenimleri Çek halkı arasında büyük ilgi uyandırmıştır.

XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Doğu dünyasına karşı duyulan ilgi giderek artmaya başladı ve bu sahada daha gerçekçi bir yaklaşımla eserler kaleme alındı. Bu yüzyılın sonlarında ve XIX. yüzyılın başlarında Slovak şarkiyatçıların birçoğu Türk diliyle ilgili çalışmalar yaptılar.

Adam F. Kollár (ö. 1783) Türk diliyle ilgili bir eser yazdığı gibi (*Frâncisci á Mesgnien Meninski Institutiones Linguae Turcicae Cum rudimentis parallelis Linguarum Arabicae et Persicae...*, Viennae 1756) Hoca Sâdeddin Efendi'nin *Tâcü't-tevârih*'inin Latince tercümesiyle Osmanlıca metnini de hazırladı (*Annales Turci-ci Taschet-Tavarih sive Corona annalium dicta ab inito gentis Ottomanicae usque ad Muradem primum pertigens*, Vindobonae 1755). Slovak coğrafyacı Jan M. Korabinsky ise (ö. 1811) Almanca, Macarca ve Çekçe karşılıklı küçük bir Türkçe sözlük neşretti (*Versuch eines kleinen Türkischen Wörterbuchs mit deutsch-ungarisch und böhmischen Bedeutungen und einer kurzgefassten türkischen sprachlehre*, Pressburg 1788). Ayrıca Jan Hybl, *Ziwot Mahomeda* (Praha 1814) adıyla Hz. Muhammed'in hayatı ile ilgili küçük bir kitap yayımladığı gibi W. Irwing'in *Machomet* adlı eseri de F. Rieger tarafından Çekçe'ye tercüme edildi (*Ziwot Mohamedu*, Praha 1845). Şarkiyatla ilgili gerçek anlamda yapılan ilk çalışmalar da yine XIX. yüzyılda başladı. Bu dönemde Çek şarkiyatçısı Jeromir Košut (ö. 1880) şarkiyat sahasındaki ilmî çalışmaların öncüsü oldu. Košut, Câhiliye devri şiirleri, İslâmî kıssalar, Hâfız-ı Şîrâzî'nin hayatı ve şiirler üzerinde incelemeler yaptı. Çek doğu araştırmalarının en önemli şahsiyeti Rudolf Dvorák'tır (ö. 1920). Prag Üniversitesi'nin Alman ve Çek olmak üzere ikiye ayrılmasından sonra Çek Üniversitesi'nde Şark Dilleri Kürsüsü'nün başına getirilen Dvorák, bu sahada yaptığı önemli çalışmalar yanında birçok öğrenci de yetiştirdi. Onun akranı Jaroslav Sedlacek (ö. 1925) Çek dilinde ilk Arapça grameri kaleme aldı (*Kluwnice arabského Jazyka*, Praha 1898). Rudolf Ruzička ise (ö. 1957) Sâmi diller üzerinde yaptığı çalışmalar yanında İslâm öncesi Arap şiiriyle de meşgul oldu ve bu konuda üç ciltlik bir eser neşretti (*Durayd bin as-Sima, Obraz Stredního Hidzazu na usvite Islamu*, Praha 1925-1930); "gayn" sesinin menşesine dair makaleler yazdı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Charles Üniversitesi adını alan Çek Üniversitesi'nde şarkiyat çalışmaları sürdürüldü. Ayrıca Türk ve Fars filolojisi çalışmalarına da önem verildi. Bu üniversiteye şarkiyatçı olarak davet edilen Alois Musil (ö. 1944), I. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında Hicaz, Irak, Suriye ve Anadolu'ya yaptığı seyahatleri altı cilt halinde Amerika'da İngilizce olarak neşretti (*Oriental Explo-*

ration and Studies, I-VI, New York 1926-1928); tayin edildiği üniversitelerde Arapça ve çağdaş Doğu tarihi dersleri verdi.

Aynı üniversiteye mensup Jan Rypka ve Felix Tauer İstanbul'daki kütüphanelerde yaptıkları çalışmalarla dikkati çektiler. Rypka Türk şiiri yanında Fars şiiri ile de ilgilenerek bu sahada önemli bir isim yaptı ve başlangıcından XX. yüzyıl başlarına kadar Fars şiiri ve edebî eserlerinin tarihini yazdı. Eser 1956'da Çekçe, daha sonra da Almanca olarak (*Iranische Literaturgeschichte*, Leipzig 1959) yayımlandı. Tauer ise Osmanlı tarihiyle ilgili bazı metinleri neşretti, ayrıca Nizâmeddin Şâmî'nin *Zafernâme*'sini iki cilt halinde hazırladı (*Histoire des Conquêtes de Tamerlan intitulee Zafernâme par Nizamuddin Sâmî*, I, Praha 1937, II, Praha 1957). Yeni Türk edebiyatı uzmanı olan Josef Blaškovič (ö. 1990), ayrıca Macaristan'da Türk hâkimiyeti dönemine dair birçok vesikayı neşretti ve bu dönem hakkında çeşitli makaleler yazdı. Charles Üniversitesi Arapça profesörü Petraček ise (ö. 1987) Çek dilinde ikinci bir Arapça gramer neşretti (*Učebníte Spisovne arabštiny*, Praha 1957), Arap edebiyatı ile uğraştı. Ayrıca Slovakya'daki Bratislava Üniversitesi tarafından Bosnalı Safvet Beg Bašagić'den satın alınan Arapça, Farsça ve Türkçe yazmaların katalogunu da Petraček, Blaškovič ve Vesely ortaklaşa yayımladılar. Prag Üniversitesi'nde de bir kısmını Ahmed Vefik Paşa'nın kitaplarının teşkil ettiği yazma eserler bulunmaktadır. Prag Alman Üniversitesi'nde Max Grünert Arapça, Farsça ve Türkçe dersleri verirken Isador Pollak da diğer Sâmi dilleri okutuyordu. Grünert, dört ciltlik Arapça seçme metinleri ve İbn Kuteybe'nin *Edebü'l-kâtib*'ini (Leiden 1900) bastırdı. Karl Jahn ise Prag'da bulunduğu sırada Reşîdüddin'in *Câmi'u't-tevârih*'inin Quatremère neşrinin devamı olan bölümünü neşretti (*Târih-i Mubârek-i Gâzânî des Raşîd al-Din Fadl Allâh Abî'l-Hair. Geschichte der ilhâne Abâgâ bis Gai-hâtû*, 1265-1295, Prag 1941).

Çek Üniversitesi'nde 1920 yılı başlarında Ruzička tarafından Arapça incelemelere dair birçok eseri içine alan zengin bir kütüphane ve Semitoloji semineri kuruldu. Ardından A. Musil, bir başka yardımcı Şark dilleri ve tarihi seminerini tesis etti. Bu daha sonra İslâm ülkeleri ve tarihi semineri haline geldi. Rypka da bir Türkoloji ve İranoloji semineri kurdu. Alman Üniversitesi'nde I. Dünya Savaşı'ndan sonra bir İslâm tetkikleri se-

ÇEKOSLOVAKYA

mineri yer alıyordu. Ancak 1939'da kapatılan Çek Üniversitesi'nin açılıp 1945'te Alman Üniversitesi'nin kapatılmasından sonra bu seminer Çek Üniversitesi'ne intikal etti. 1948'de yeniden teşkilâtlanış sırasında seminerler kaldırıldı ve yerlerine biri Yakındoğu ve Hint, diğeri Uzakdoğu olmak üzere iki bölüm kuruldu, 1960'ta ise bunlar Şarkiyat Enstitüsü olarak birleştirildi.

Bugün Çekoslovakya'da şarkiyat çalışmaları özellikle Prag ve Bratislava'da sürdürülmektedir. Prag'da Arap tarihi, dili, edebiyatı ve kültürü konularında Ivan Hrbek, Jarmila Stepkova, Rudolf Vesely, Jaroslav Oliverius, Svetozar Pantuček, Josef Muzikar çeşitli araştırmalar yapmışlardır. Özellikle Şarkiyat Enstitüsü'nün Afrika bölümü başkanlığında bulunan I. Hrbek Ortaçağ Arap-Slav münasebetleri üzerinde durmuş, XII. yüzyılda Macar ve Rus topraklarını dolaşan Seyyah Ebû Hâmid el-Gırnâtî ile ilgili çalışmalar yapmış, Kur'an'ı tercüme etmiş (*Koran*, Praha 1972); İbn Haldûn, İbn Battûta, İbn Tufeyl gibi Arap tarihçi, coğrafyacı ve filozofların eserlerini çevirmiş, ayrıca K. Petraček ile birlikte Hz. Muhammed hakkında bir kitap yayımlamıştır (1957). Prag Üniversitesi Ortadoğu Bölümü başkanlığı yapan R. Vesely de Memlûk-Osmanlı dönemi Mısır tarihi, vakıflar ve sosyo-ekonomik rolü konularında neşriyatta bulunmuştur. Bratislava'da ise bu sahadaki çalışmaların temeli Comenius Üniversitesi Arapça profesörü J. Bakoš tarafından atılmış olup onun eski talebeleri L. Drozdik ve J. Pauliny klasik ve modern Arap edebiyatı ve kültürüyle ilgili araştırmalar yapmışlardır. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan R. A. Nykl Kur'an-ı Kerim'i Çekçe'ye tercüme etmiş, bu çevirinin 1934 ve 1938'de iki ayrı basımı yapılmıştır (*Koran*, Prague 1934, 1938). Nykl'in tercümesi, Kur'an'ı Çekçe'ye ilk defa tam olarak çeviren I. Verely'den (*Koran*, Praha 1913-1925) sonra ikinci çalışmayı teşkil etmiştir.

Fars dili, edebiyatı ve modern İran konularında çalışanlar arasında ise Prag'da Vera Stivinova-Kubičková, Jiri Bečka, Jiri Cejpek (ö. 1980) zikredilebilir. Modern şarkiyatçılar arasında özellikle Türkoloji ve Osmanlı tarihi alanı özel bir ilgi görmüştür. Prag'daki Şarkiyat Enstitüsü'nde İran ve Türkoloji sahasında öncü çalışmalarda bulunan J. Rypka ve onun ardından Osmanlı tarihiyle ilgilenen J. Blaškovič'den başka Z. Veselá - Prenosilova Avrupa'daki Osmanlı eyalet-

lerinin idarî teşkilâtları, sosyal ve ekonomik tarihleri, Osmanlı şehirleri; N. Zimová Osmanlı Kuzey Afrikası, modern Türkiye; L. Hřebíček Türk dili ve gramer kaideleri konularında yaptıkları araştırmalarla tanınmışlardır. H. Turkova ise (ö. 1982) Evliya Çelebi ve eseri hakkında makaleler yayımlamış, Dalmaçya ve Bosna ile ilgili kısımlar üzerinde çalışmıştır (*Die Reisen und Streifzüge Evliya Çelebis in Dalmatien und Bosnien in den Jahren 1659/61*, Prague 1965). Öte yandan Brno'daki Masarky Üniversitesi'nde J. Kabrda Balkanlar ve Osmanlı tarihi ile ilgili çalışmalar yapmış ve dersler vermiştir. Slovakya'da ise 1960'ta Bratislava Şarkiyat Enstitüsü'nün kuruluşuna kadar Arap, İran ve Türk dili, tarihi ve edebiyatı ile ilgili çalışmalara fazla ilgi gösterilmemiştir. J. Bakoš'un başkanlığında (1960-1965) enstitünün kuruluşundan sonra her yıl düzenli olarak çıkan bir dergi (*Asian and African Studies*) yayımlanmaya başlamıştır. Bratislava'da Türkoloji sahasında V. Kopčan, XVI-XVII. yüzyıllarda Slovakya'da Osmanlı hâkimiyeti meseleleri, Evliya Çelebi'nin Slovakya ile ilgili verdiği bilgiler üzerinde, K. Celnarova ise modern Türk edebiyatı ile ilgili araştırmalar yapmakta ve neşriyatta bulunmaktadır.

İslâmiyat ve şarkiyat çalışmalarında öncü bir rol oynayan Prag'daki Şarkiyat Enstitüsü 1929'dan beri *Archiv Orientalni* adı altında süreli yayın çıkarmaktadır. Çekoslovak İslâm Cemaati tarafından 1937-1944 yılları arasında *Hlas* (sada) adında bir mecmua yayımlanmışsa da bugün böyle bir kuruluş ve yayın mevcut değildir. Bu ülkede 1985 yılına kadar İslâmiyet üzerine yapılan neşriyatın seksen civarında olduğu tesbit edilmiştir. Şarkiyat araştırmaları yapan müesseseler arasında, Çekoslovakya Bilim-

ler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü (Ceskoslovenská Akademie Ved Orientalny Ustav), Çekoslovak Doğu İncelemeleri (Ceskoslovenská Společnost Orientalistická) ve Slovakya Doğu İncelemeleri (Slovenská Orientalistická Společnost) merkezleri, Karl ve Bratislava üniversiteleri Sâmi diller bölümleri gibi kurumlar sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA:

BA, TD, nr. 115; nr. 653; Mes'ûdî, *et-Tenbîh*, s. 67; İdrîsî, *Géographie d'Edrisi* (nşr. Amédée Jaubert), Paris 1840, II, 375-376, 381; Âşıkpaşazâde, *Târih*, s. 134, 136; Neşrî, *Cihannümâ* (Unat), I, 261, 293; II, 659, 673-675; Celâlzâde, *Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 142^a-341^a, 412^a, 482^b, 517^b; Selânikî, *Târih* (İpsirli), I, 70, 133, 370; II, 556, 580, 705, 838; Peçuyul İbrâhim, *Târih*, I, 108-109, 130, 135, 140, 159, 225-226; II, 139-141, 146, 173, 226-227, 308-309; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, I, 19-22, 39-41, 261-262; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VI, 46-53, 278-281, 304-364, 379-387; VII, 185-187, 207-209, 337-345; Silâhdar, *Târih*, I, 257-310, 323; Râşid, *Târih*, I, 41-54; Mustafa Zühdi, *Târih-i Uvûâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 2488; Mehmed Necati, *Târih-i Sefer-i Uvûâr*, TSMK, Revan, nr. 1308; Danişmend, *Kronoloji*, II, 115-130, 136-137; Dušan Zbavitel, *Die Orientalistik in der Tschechoslowakei*, Prag 1959; *Asian and African Studies in Czechoslovakia* (ed. M. Opl), Moskow 1967; V. Kopčan, *Turecké nebezpečenstvo a Slovensko*, Bratislava 1986; a.mlf., "Academician Jan Rypka and research into Ottoman documents in Slovakia", AO, 54/3 (1986), s. 212-218; a.mlf., "Die Osmanische Provinz Nové Zámky (Eyâlet-i Uvûâr)", AAS, XXI (1985), s. 147-164; a.mlf., "The Last Stage of the Ottoman Rule in Slovakia", *Studia Historica Slovaca*, XV (1986), s. 209-240; J. Blaškovič, *Ersekújvár és vidéke a török hódoltság Korában*, Budapest 1989; a.mlf., "Some Notes on the History of the Turkish Occupation of Slovakia", *Acta Universitatis Carolinae-Philologica*, I, Praha 1960, s. 41-57; a.mlf., "Sadriazam Köprülüzâde (Fazıl) Ahmed Paşa'nın Ersekújvár Bölgesindeki Vakıfları 1664-1665", TED, IX (1978), s. 293-342; a.mlf., "Osmanlılar Hakimiyeti Devresinde Slovakya'daki Vergi Sistemi Hakkında", TD, sy. 32 (1979), s. 187-210; a.mlf., "The Period of Ottoman-Turkish reign at Nové Zámky (1663-1685)", AO, LIV/2 (1986), s. 105-130; J. Rypka, "L'Orientalisme en Tchecoslovaquie (1949)", a.e., XIX/1-2 (1951), s. 15-26; K. Petraček, "Les études arabes et Islamiques et la Sémitologie en Tchecoslovaquie", a.e., XIX/1-2 (1951), s. 98-107; J. Marek, "Islamic Studies in Czechoslovakie", JPHS, X/4 (1962), s. 303-311; F. Tauer, "Prag Üniversitesinde Son Yüzyılda Arapça, Farsça ve Türkçe Tetkikleri", ŞM, VI (1966), s. 61-70; Jiri Bečka, "Turkish Literature in Czechoslovakia", AO, 52 (1984), s. 167-189; a.mlf., "Islamic Studies in Bohemia and Slovakia", JIMMA, VI/2 (1985), s. 354-355; Z. Veselá - L. Hřebíček - J. Bečka, "Turkologie in der CSSR", MT, 9/1983 (1984), s. 94-116; J. Blaškovič - V. Kopčan, "Turkische Briefe und Urkunden zur Geschichte des Eyâlet Nové Zámky", AAS, XXII-XXV/1-4 (1986-90); I. Hrbek - J. Blaškovič, "Čeh", *El² Suppl.* (Ing.), I, 170-171.

FERİDUN EMECEN — VOJTECH KOPČAN

Prag'dan bir görünüş - Çekoslovakya

